

אתוס הלוחם

ההכרח וההזדמנות לעיצובו מחדש על רקע המהפכה הרביעית בעניינים צבאיים (RMA 4.0)

שי טייב¹

המאמר עוסק בהשפעת המהפכה בעניינים צבאיים (RMA) על תחום כוח האדם בצה"ל. נטען כי המהפכה הנוכחית בעניינים צבאיים, RMA 4.0, עשויה לאפשר לצה"ל להתמודד עם אחד מהאתגרים המשמעותיים ביותר בתחום כוח האדם - השחיקה באתוס הלוחם והירידה ברצון לשרת ולפקד בקילות השדה. שחיקה זו היא בחלקה תוצר של המהפכה הקודמת בעניינים צבאיים שגרמה להסטת מרכז הכובד של העשייה הצבאית משדה הקרב לעבר "לוחמה מנגד", המתבססת על תשלובות אש ומודיעין. המחבר ממליץ לצה"ל לאמץ את ההזדמנות במהפכה הרביעית להעצמה טכנולוגית של הכוחות הלוחמים בשדה הקרב. זאת, באופן שלדעת המחבר יעצים את התמרון, יחזק את יכולת ההכרעה ויצוק משמעות מחודשת ומושכת יותר בעבור הלוחם.

מבוא

אתוסים היו מאז ומתמיד בסיס לבנייתן של מערכות חברתיות רבות-עוצמה ורבות-משמעות. מכאן נובעת עוצמתו של "אתוס הלוחם" בצה"ל, מתוך היותו מערך של אמונות ושל תפיסות שאפשרו למדינת ישראל ולצבאה ליצור תחושת גורל משותף ונכונות להקרבה אישית בקרב רבים מאזרחיה. בשנים האחרונות מתמודד צה"ל עם אתגר הולך ומתעצם בגיוס וברתימת כוח אדם איכותי לשירות קרבי ופיקודי ארוך טווח. "אתוס הלוחם" נשחק ומאבד את מקומו בחברה הישראלית.

¹ אלוף-משנה שי טייב הוא ראש מחלקת סדיר בזרוע היבשה. בעבר שימש במגוון תפקידי משא"ן במטה ובשדה. המאמר מבוסס על עבודה שנכתבה במסגרת קורס מב"ל במאי 2019 בהנחיית תא"ל ד"ר מאיר פינקל.

מחבר שורות אלו מבקש להודות לבעלי התפקידים במכללה לביטחון לאומי ובמרכז דדו, אשר ליוו אותו במהלך הכתיבה, ומבקש להדגיש כי לא שירת בעברו כלוחם ועל-כן הערותיו ומסקנותיו עלולות להיות חסרות את החוויה האישית. בצד זאת, מבקש להביע את הערכתו ללוחמי צה"ל שחשיבותם היא הסיבה לכתיבת מאמר זה מלכתחילה.

מאמר זה יעסוק בשורשי האתגר ויציע כיווני חשיבה להתמודדות מוצלחת איתו. זאת מתוך הבנה שהמשך קיומו של "אתוס לוחם" עדכני, רלוונטי ובעל כוח משיכה, יאפשר לשמר את יכולותיו של המערך הלוחם היבשתי כרכיב מפתח ביכולתו של צה"ל לנצח מלחמות. במקד המאמר שלוש טענות מרכזיות: (1) אתגר שימור "אתוס הלוחם" נובע, בין השאר, מהשתנות אופי המלחמה ומאפייני הארגון הצבאי הנגזרים ממנה; (2) קיים פער גדל בין החשיבות ההצהרתית שצה"ל מייחס למערך הלוחם לבין אופי המשימות והתגמול שלהם זוכים חברי המערך; (3) המהפכה הטכנולוגית הרביעית מגלמת פוטנציאל להפיח חיים מחודשים במערך הלוחם היבשתי באופן שעשוי לסייע לצה"ל לגייס ולשמר את הטובים ביותר במערך זה אולם נראה כי אין בידינו את הפריבילגיה להמתין להתממשותה.

מהפכות תעשייתיות וצבאיות - רקע היסטורי ותיאורטי קצר

שלוש מהפכות תעשייתיות אירעו בעידן המודרני. הראשונה (1780-1870), זו שבליבה כוח הקיטור המאפשר הנעה של סחורות ואנשים למרחקים ארוכים באמצעות אוניות ורכבות; השנייה (1870-1970), נשענה על מנוע הבעירה הפנימית והחשמל ואפשרה את פס הייצור ההמוני, את ההיקפים הגדולים ואת העיור המואץ; המהפכה השלישית (1970 ואילך), המוצאת את מלוא ביטוייה כיום, היא מהפכת המידע אשר הביאה לעולם את רשת האינטרנט ומאפשרת את הפיכתו ל"כפר גלובלי" אחד.

המהפכות התעשייתיות הובילו לשינויים מהותיים באופי המלחמות. המהפכה השלישית בעניינים צבאיים (RMA 3.0) מתאפיינת בתהליכים מהירים של עיבוד מידע מהיר, בשיפור דיוק, בקבלת החלטות בזמן אמת ובהקצאה מדויקת יותר של משאבים. בשדה הקרב מתבטאת המהפכה השלישית בפעולה באוויר בשילוב מודיעין ותקיפה המאפשרים רכישת מידע והפעלת כוח אש מדויק "בזמן אמת" ובבנייתן של מפקדות נייחות עתירות כוח אדם ואמצעים, הדרושות לעיבוד מידע ולתרגומו לתפוקות מבצעיות.

המהפכה השלישית הובילה לשינוי משמעותי גם בתחום כוח האדם. בעוד שהמהפכות הקודמות העמידו במרכז כישורים פיזיים ומנהיגותיים כהכרחיים לצורך ניצחון בשדה הקרב,² המהפכה השלישית, במידה מסוימת, דחקה אותם לטובת יכולות בתחומי המחקר וההערכה (של מידע כמותי ואיכותני), הטכנולוגיה והניהול.

² במהלך המהפכות הקודמות ניתן דגש על היקף כוח האדם הלוחם. כלומר, היכולת לפעול במרחבים גדולים ולשנע כוחות ממקום למקום, וכן יכולות הייצור המאסיביות הפכו את המלחמות למפגשים של מסות אדירות של לוחמים. כמות הלוחמים הגדולה שהפעילו הצבאות חייבה כמוכן איוש מכל שורות העם. בשורות המפקדים נדרש כוח אדם איכותי ביותר, המצויד הן באומץ הלב והן באיכויות המנהיגותיות, המקצועיות והקוגניטיבית להוביל את הגייסות. המפקדים נדרשו להיות מצוידים גם בנכונות להקריב את חייהם בלחימה שבה הסיכוי להיפגע גבוה מאוד. צה"ל חווה גם הוא את מחיריהן של המלחמות מהסוג הזה ואת הנגזרת של הפעלת כוחות מתמרנים גדולים והתנגשות שלהם עם כוחות דומים מהצד השני באופן אשר קיבל ביטוי במספר הנפגעים הגדול בכל אחת מהן.

כאמור, מהפכה זו הביאה לחיזוקן של המפקדות ושל יכולות עיבוד המידע. הדבר מחייב שיבוץ של בעלי תפקידים בעלי יכולת קוגניטיבית גבוהה המסוגלים ללמוד ולעבד מידע רב בזמן קצר, לתפעל שורה רחבה של מערכות ולנתב מידע רלוונטי לכוחות הפועלים בזמן אמת. לעומת זאת, התביעות המנהיגותיות והפיקודיות מבעלי תפקידים אלה, משמעותיות פחות. ראשית, משום שסביבת הפעולה אינה כזו המתאפיינת בסיכון חיים וכן היא אינה תובעת מן המפקדים והלוחמים אומץ לב ונחישות נוכח פני אויב. נוסף על כך, אתגרי הפיקוד והשליטה אינם מן הסוג המחייב בהכרח היררכיה סדורה וברורה, אלא כאלה האופייניים יותר לארגון שטוח ורשת. דווקא היכולת לשבור את המחסומים ההיררכיים יכולה להביא למועילות גבוהה יותר בתחומים אלה.

תמונה 1: ספינת קיטור, סמל המהפכה התעשייתית הראשונה

³(Photo: Mathew Brady – U.S. National Archives and Records Administration)

אופי התפקידים בצבא במערך המממש את המהפכה השלישית מחייב לכאורה כוח אדם מסוג אחר מזה הנדרש בעבור המערך הלוחם היבשתי. אמנם, מבחינה כמותית מדובר במערך קטן בהרבה ממערך הלחימה, אולם הדרישות הקוגניטיביות מרבים מבעלי התפקידים המשרתים את מערכי המהפכה השלישית עשויות להיות גבוהות יותר בממוצע.⁴ האיכות הנדרשת מייצרת מצד אחד אתגר מיוני לא מבוטל

³ [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%22Look_out%22_\(Transport_Steamer\)_on_Tennessee_River_-_NARA_-_5289791_restored.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%22Look_out%22_(Transport_Steamer)_on_Tennessee_River_-_NARA_-_5289791_restored.jpg)

⁴ לשם הדוגמה, אג"ם המודיעין בוחר לשורותיו מועמדים הנדרשים לעמוד בסף כניסה למיון שהוא על-פי רוב גבוה מסף הכניסה למיוני הקצונה בצה"ל.

משום שרבים אינם עומדים בסף זה, אולם מנגד מבטיחה איכות אנושית יוצאת מגדר הרגיל של המשרתים. לכאורה, מדובר במודל איתור כוח אדם שונה מאוד מזה הנדרש למערך הלוחם היבשתי, שכן לאחרון אין את הפריבילגיה לוותר על אף מתגייס כשיר ואיכותי, בבחינת "כל בחור וטוב לנשק", אולם בקבוצות האיכות הגבוהות נוצרת תחרות משמעותית בין שני המערכים.

השפעת המהפכה השלישית על "אתוס הלוחם" בצה"ל

"אנו מודשים לחץ היום במקומות בהם הלכנו בעבר בנחת".⁵

המהפכות השונות, ברובד האזרחי וברובד הצבאי, אין בהן לכאורה כדי לבטל האחת את השנייה. כל אחת מהן אפשרה קפיצת מדרגה יוצאת דופן, אך כאמור, לא ביטלה את זו שקדמה לה. כך למשל, הרכבות, קשר הרדיו, המנועים, החשמל וכיוצא באלה – תוצרי המהפכות הקודמות – כולם בעלי מקום משמעותי גם בהווה העכשווית, הצבאית והאזרחית. כולם יחד עם תוצרי המהפכה השלישית אמורים לפעול זה לצד זה ובאופן משולב. כך גם אמורה הייתה להיות השפעתם במרחב הצבאי – הערך המוסף של המהפכה השלישית אמור היה להיות נדבך נוסף בקטלניות הכוח המתמרן שבלעדיו לא ניתן להכריע את הקרב (זיתון, 2019). גם המרכיבים האנושיים של הצבא היו אמורים לכאורה לתפקד זה לצד זה בהרמוניה – מערך לוחם המצוי בחוד החנית ובראשו מפקדים חזקים, אמיצים ומנהיגים, ולצידו מערכים טכנולוגיים ומודיעיניים הממציים את יכולותיו האישיות של הפרט לצרכים מבצעיים, גם אם במטה.

בכלל התחומים זו הייתה צריכה להיות התוצאה התואמת את טבע התפתחותן של אותן מהפכות, אולם אפקט תודעתי שנוצר בקרב הקברניטים בצבא ומחוצה לו ייצר בידול בין המהפכה השלישית לאלו שקדמו לה. דווקא בשיא מימוש המהפכה השלישית החל להתפתח מחסום מנטלי משמעותי, אשר נטרל, הלכה למעשה, את הערך המצטבר האפשרי של המהפכות והוביל להיפרדות ולא להצטברות. התופעה באה לידי ביטוי בלא מעט מהמדינות המפותחות, למשל, במסגרת הנכונות הפוחתת לקבל אבדות בנפש כתוצאה מעימות צבאי ובהתאם להימנעות ממהלכים צבאיים העלולים להביא לכך, כגון תמרון קרקעי (לוטווק, 2001, 4-9). יאיר גולן ביטא את התוצאות של הניתוק הצבאי בין שתי המהפכות באופן חד בהתייחס למבצע "צוק איתן":

"ב"צוק איתן" ירה חיל האוויר 1,200 חימושים מדויקים על מטרות ריקות... היו תוכניות לצבא היבשה להיכנס לעזה (לא על-מנת להישאר) אבל חוסר האמון של הפיקוד הבכיר בצבא היבשה והחשש מאבדות הביאו לכך שלא נעשה כל תמרון קרקעי"⁶ (זיתון, 2019).

⁵ מפקד בכיר בצה"ל.

⁶ ההדגשות של המחבר.

כלומר יישומה המוצלח של המהפכה השלישית בעניינים צבאיים בצה"ל תרם לשחיקה במעמד התמרון היבשתי שביטא במשך שנים את מהותו של מרכיב ההכרעה בשדה הקרב, וכיום איננו נתפס עוד בעיני רבים כמשמעותי דיו וככוח מחץ הכרחי. מרכיבי הלחימה שבמוקד המהפכה השלישית (מודיעין וכוח אש מדויקת) עלו ותפסו את מקומם בשנים האחרונות והפכו להיות הכלי המרכזי שמפעיל צה"ל, הן במערכה שבין המערכות (מב"ם) והן במערכות עצמן. מרכיבים אלה, המופעלים לרוב מרחוק, הקטינו מאוד גם את הסיכון להיפגעותם של חיילים בשדה הקרב, עניין שכאמור הלך ותפס מקום נכבד בשיקוליהם של מקבלי החלטות במדינות רבות ויצר למעשה את "המלחמה הפוסט-הרואית" (לוטווק, 2001, 4-9). בישראל בפרט, הועצם שיקול זה על רקע הירידה בתחושת ההכרחיות - העובדה כי בניגוד לעבר, ספק אם מדינת ישראל מצויה במצבה הנוכחי תחת איום קיומי, מגדילה את החשש מהפעלה של מרכיב מבצעי שהמחיר בצידו עלול להיות גבוה ביותר. המודיעין האיכותי בזמן אמת והאש המדויקת מאפשרים לצמצם את המחיר בנפש. למעשה, התמרון הקרקעי נותר כאפשרות שרבים נוטים לחשוב שלא תופעל במלוא עוצמתה בשעת חירום וכפועל יוצא מכך, השקעת המשאבים בפיתוח שיטות הלחימה והאמון ביכולות אנשי היבשה לבצע את המשימה, אינם עוד דבר המובן מאליה.

מדובר בשיקולים סבירים ביותר, אולם הם הדגישו ביתר שאת את מורכבותה של סוגיית **המשמעות** בקרב הלוחמים והמפקדים ביבשה. השחיקה במעמד הכוח המתמרן לעומת לחימת מודיעין-אש המבוססת על טכנולוגיית מידע, שחקה את "אתוס הלוחם". נוצר מעין "מעגל קסמים" שהביא ל"מבוכה" ⁷ שבה מצוי התמרון היבשתי ואף פגע ברוח המפקדים והלוחמים בהיבטים של תחושת המסוגלות, רוח הקרב ומעל לכל כאמור במשמעות שהם מייחסים לעשייתם. ככל הנראה השפעתו ניכרת גם על המיועדים לשירות ביטחון.

למרכיב המשמעות הצטרף משתנה משמעותי נוסף בדמות העדר **ההוגנות** כלפי המשרת עם כניסתם של שיקולים משמעותיים נוספים בהחלטות הפרט לגבי אופי שירותו לרבות סוגיות הקשורות בפיתוח אישי, קריירה עתידית, חיי משפחה, שכר ותגמולים ומעמד חברתי. המהפכה השלישית תרמה לכך שאלה הנהנים ממעמד משודרג בצבא ומחוצה לו הם דווקא המשרתים בתפקידים שאינם שייכים למערך הלוחם. המאבק על השארת הטובים ביותר גם במערכים הטכנולוגיים, חייב את הצבא לפעול במקומות שבהם התחרות עזה ביותר מול השוק האזרחי ומתוך כך לגבש מענים שונים שעלולים לפגוע בעדיפות שניתנה למשרתים במערך הלוחם - מהיבטים של מיון, דרך נושאים חומריים ועד אמירות "רכות" על אודות חשיבותם של תפקידים שונים. יתרה מכך, בעבר זיכה "אתוס הלוחם" חיילים ומפקדים קרביים בהילה מיוחדת במרחב הציבורי הישראלי והצביע על היותם בעלי מיומנויות

⁷ מושג שנעשה בו שימוש תכופ בצה"ל לתיאור העובדה כי התמרון הקלאסי אינו מוצא עוד את מקומו כמרכיב מרכזי ומכריע במערכות שאותן מנהל צה"ל.

אישיות ומנהיגותיות. כיום, זיהוי של תפקידי המהפכה השלישית, עם עולמות תוכן של טכנולוגיה, הפך להיות כרטיס הכניסה החדש לניידות חברתית וכלכלית ויש בו לכאורה את כל מה שנדרש משירות צבאי – איכותי, תורם לצבא ותורם לפרט – אך ללא סיכון. אם כך, חיילים ומפקדים קרביים איבדו לכאורה את מקומם כחוד החנית של העשייה הצבאית, ואף נותרו מאחור במעבר למרחב האזרחי עם סיום שירותם.

דוגמה אחת להשפעה של שני המרכיבים הללו ולאתגר המוטיבציה לשירות במערכים הקרביים ניתן למצוא בממצאים מבדיקות שנעשו בעבר על-פיהן מקרב המתמיינים למערכי המודיעין והטכנולוגיה השונים, עשרות רבות הביעו טרם הגיוס מוטיבציה גבוהה גם לשירות ביחידות שדה מובחרות, אך בחרו לבסוף לשרת בתפקידים האחרים. דוגמה זו היא רק ביטוי אחד לירידה הולכת ומתמשכת בנתוני המוטיבציה לשירות קרבי בקרב המועמדים לשירות ביטחון⁸ לאורך השנים האחרונות ויש עוד רבות מסוגה.

המהפכה הרביעית בעניינים צבאיים בצה"ל והשפעתה על אתגרי כ"א

המהפכה בעניינים הצבאיים עומדת בפתחו של הגל הרביעי שלה (RMA 4.0). המהפכה צפויה להעצים את השימוש בטכנולוגיה מתקדמת ובמרכיבים רשתיים שונים ברמת הכוח הטקטי מתוך תפיסה כי התמודדות טובה יותר עם האתגר שמציב האויב יכולה להיעשות רק על בסיס מפגש פיזי עימו של אותם כוחות מתמרנים מצוידים טכנולוגיה. יכולת עיבוד נתוני העֶתֶק תאפשר לאתר בסבך המידע האלקטרוני הסובב את מרחב הלחימה, את הנתונים הרלוונטיים, את המבנים הקבועים ואת האנומליות בפעילות כוחות האויב, וכן את הכלים בסביבה שבהם ניתן לעשות שימוש או שאותם יש להוציא מכלל שימוש. יכולת הבינה המלאכותית בחיבור של הפעלת כלים רובוטיים מתקדמים ועצמאיים תאפשר ביצוע משימות מורכבות ומסוכנות בדיוק רב (אורטל, 2016, 115–144).

ניתן לסמן את קו פרשת המים, המבדיל בין טכנולוגיות המהפכה השלישית לזו של המהפכה הרביעית, בכך שהצרכן הצבאי בקצה הוא שותף מלא בתהליך – בייצור הידע ובמימוש בפועל של התועלות הנובעות ממנו ואינו עומד עוד רק כספק מידע או נהנה בלבד מפעולות המתבצעות מרחוק או משולחנות המטה והתקיפה האחוריים. יישומה הצבאי של המהפכה הרביעית בעניינים צבאיים מחייב את נוכחות ה"חיישנים" ו"יחידות הקצה" (טכנולוגיים או אנושיים) במקום שבו מתבצעת המשימה, שכן איסוף המידע הרציף, עיבוד הנתונים והפעלת הכלים השונים אינם יכולים להתחיל אלא שם.

צפויה להיווצר דינמיקה דו־כיוונית ורציפה בין "יחידת הקצה" (הכוח הלוחם) לבין "המחשב המרכזי" (המפקדות) כערך המוסף שאותו מייצרת המהפכה הרביעית.

⁸ על-פי נתוני אגף כוח האדם המבוססים על שאלון ההעדפות שממלאים המועמדים לשירות ביטחון.

המחשת הערך המוסף יכולה לבוא לידי ביטוי דרך האתגר המבצעי הקיים בשדה הקרב העכשווי, שבו שיטת הפעולה של האויב המסתתר מביאה למצב שבו אחרי זמן קצר מאוד אוזלות המטרות אשר נערמו בעבודה קשה של חודשים ושנים ארוכות והכוח ההתקפי המפעיל אש מהאוויר או מגד, מוצא עצמו מתוסכל בעוד היעילות המבצעית שלו פוחתת לממדים המעמידיים בספק רב את היכולת להכריע את המערכה. תופעה זו הייתה כאמור מנת חלקו של צה"ל במבצע "צוק איתן" (זיתון, 2019).

לאור זאת, ביטוי מבצעי יעיל ומלא של היתרונות הגלומים ביישומה של המהפכה הרביעית בעניינים צבאיים, הנשענת על נוכחות בשטח עוין, מחייב את קיומו של כוח פיזי המסוגל להביא את הטכנולוגיה אל נקודת הקצה, להגן עליה, לעשות בה שימוש יעיל, לתקן אותה ולקיים שיח דינמי ורציף בינה לבין המערכת הבין-זרועית כולה, תוך כדי לחימה:

"ההנחה שרישיות מעולה יהפוך את הקרב למיותר, או לפחות סביר בעתיד, אינה נכונה... אופיין החדש של מערכות המטרות שאחרי המלחמה הקרה, שיעמדו במקומן בסך הכול בין 30 שניות לשתי דקות, **תובע שילוב תכליתי של כוחות מתמרנים והולמים במסגרת מערכתית בין-זרועית**, שתאפשר לכוחות לנצל מיד מה שמתגלה להם."⁹ (מקרגור, 2003).

פיתוח גישת תמרון עדכנית התואמת את מרכיבי המהפכה הרביעית עשוי ליצור הזדמנות לעדכון ולעיצוב מחדש של "אתוס הלוחם" בצה"ל, במידה ותבוסס על ההזדמנויות המבצעיות הנובעות מיישום באמצעות כוח לוחם המגיע למגע פיזי עם שדה הלחימה.

נוכחותו של הכוח הטקטי הנדרש במיצוי מיטבי של כלל היכולות הקיימות בשדה הקרב, מרחוק ומקרוב, תחייב להציב בתוכו בעלי תפקידים המומחים במלאכה זו. במבט קדימה, ייתכן וייעשה שימוש במרכיב האנושי ככזה שמביא את תוצרי המהפכה פיזית אל הקצה, מתפעל ומתחזק אותם ברמה הטכנית ומסייע במימוש יכולותיה של המהפכה באופן מיטבי, הן בשימוש בה בשדה הקרב והן בהשבת הנתונים והתוצרים החוזרים אל המפקדות לעיבוד מחדש וכן טיוב התהליכים המבצעיים.

"הלוחם הטכנולוגי" עשוי להידרש ליכולות טכנולוגיות וקוגניטיביות ברמה גבוהה יותר, וליכולת עיבוד מידע והכלה של הנתונים, וככלל להיות ברמה אישית גבוהה יותר. בהיותו בשדה הקרב, קרוב לליבת המערכת האויבת ונגיש אליה, אפשר שהלוחם יידרש גם לביצוע פעולות טכנולוגיות מורכבות יותר שיחייבו אותו לרמת ידע מקצועי דומה לזו של חבריו בשולחנות האחוריים או אף יאפשרו לו ולכוח עצמאות מבצעית לכשזו תידרש. נוסף על כך, ככל הנראה תחייב המציאות הקרבית בתקופות הנראות לעין, את הנוכחות ואת קבלת ההחלטות בזמן אמת של המפקד

⁹ ההדגשות של המחבר.

בשטח גם בשל העובדה כי יהיו כרוכים בהן לחץ, נתק תקשורתי, דילמות מוסריות, אויב מאתגר ועוד (חיון, 2018). כך שגם למרכיב הפיקודי ולאיוכותו ימשיכו להיות מקום ומשמעות במסגרת מימושה של המהפכה.

"אתוס לוחם" חדש

ניתן לסמן שלושה מצבים אפשריים באשר לאופן השתלבותה של המהפכה הרביעית יחד עם המהפכות הקודמות באופן הפעולה וההשתנות הצפויה של צה"ל. במצב הראשון, צה"ל לא ישנה מגישתו העקרונית לגבי מעמדן של המהפכות באופן ההפעלה שלו.¹⁰ קרי, תשלובת המודיעין-אש (מהפכה 3.0) תמשיך להיות הכוח העיקרי המופעל בשגרה, במב"ם ובשאיפה אף במלחמה. הכוח המתמרן (מהפכה 2.0) ימשיך להיבנות כמעין "תעודת ביטוח" לכל אפשרות שתפתח. במצב זה ניתן להניח כי המוטיבציה להשקיע במימושה של המהפכה הרביעית תהיה נמוכה וקרנו של התמרן עלולה להמשיך ולרדת.

במצב השני, השיח המתקיים בנוגע למקומו ולהכרחיותו של התמרן יבשיל לכדי החלטות מעשיות על חיזוקו ועל הפעלתו כמרכיב מוביל בכוח ההכרעה של צה"ל. מצב זה יכול לשפר לאין ערוך את השילוביות בין תוצרי המהפכות השנייה, השלישית והרביעית אולם אין ערובה לכך כי זו האחרונה תמומש עד הקצה בשל מעכבים הקשורים בתרבות האסטרטגית הישראלית (אדמסקי, 2012), ביכולת להתארגן ולאמץ מהפכה המתרחשת בקצב כה מהיר ובחשש מוויתור על האתוס "ההרואי-פיקודי" לטובת הטכנולוגיה (אורטל, 2018, 15-43), וכן בשל המעכבים המנטליים הקשורים בעצם הפעלת התמרן. במצב זה עלולים תוצרי המהפכה הרביעית להיחשב כ"צעצועים ולא שרירים",¹¹ קרי, אלמנטים המשולבים בשדה הקרב אולם לא מניבים ערך מוסף מהותי ליכולות הכוח הטקטי. במצב זה עלול להתרחב הפער שבין אמירות על אודות חשיבותו של התמרן לבין רמת הביטחון בו והנכונות לממשו בפועל.

המצב השלישי יכול לבוא לידי ביטוי באותה השקעה אך גם במיצוי רחב יותר של התמרן כמרכיב הכרחי בהכרעה תוך שילוביות מיטבית עם מרכיבי המודיעין והאש הנשענים על מימושה של המהפכה הרביעית.

מיצוי המהפכה הרביעית יכול לעצב שלושה טיפוסים של לוחמים – אלו המוכרים לנו כיום ומהווים את המסה הלוחמת הנדרשת להגיע פיזית אל היעד ולהכריע את האויב; מתוכם לוחמים המומחים בהפעלת נשק ואמצעים מתקדמים (שברשותם או מרחוק) שהם תוצר של המהפכה הרביעית; ואחרונים, לוחמים מומחים בעלי יכולות טכנולוגיות מהמעלה הראשונה, המסוגלים לממשן בשדה הקרב או בסמוך לו.

¹⁰ השימוש במושג "מעמדן של המהפכות" נעשה לשם הנוחות התאורטית בעבודה זו. הכוונה בפועל היא לתוצרים, לתפיסות ההפעלה ולאמצעים שאותם מפעיל צה"ל, שבהם ניתן לראות תוצר מעשי של אותן מהפכות.

¹¹ ביטוי השגור בלשונם של חלק מהמפקדים העוסקים בנושא.

"לוחם טכנולוגי" מהסוג המדובר עשוי להידרש לשלב מרכיבים קיימים ונשאפים בקרב בני נוער רבים כיום – יכולות המאפשרות קשב מועצם ותפקוד יעיל במרחב הרווי במערכות, בנתונים ובחיישנים,¹² וכן יכולות התמצאות בקרביהן של המערכות המתפקדות השונות ומסוגלות להשפיע עליהן בזמן אמת.¹³ כל אלה ידרשו בצמוד לכישורים הפיזיים והמנטליים המאפשרים לו להיות לוחם מלכתחילה. השינוי המתחייב, לא רק שיעניק רלוונטיות מחודשת לתמרון של כוחות היבשה, אלא עשוי גם לתת מענה לצורך שיש ללוחמים באשר לרצון לתרגם את יכולותיהם ואת כישוריהם לפעילות צבאית משמעותית ואף לצמצם במידה מסוימת חלק מהפער הקיים בינה לבין השאיפות והתחומים שבהם יעסקו ביציאתם לחיים אזרחיים.¹⁴ ככל שתטה הכף לכיוונם של טיפוסים הלוחמים ההולמים את המהפכה הרביעית, עיצובו מחדש של "אתוס הלוחם" יהיה אמנם הכרח אך גם הזדמנות: הכרח, משום שהלוחם והמפקד בשדה הקרב העתידי יידרשו להיות בעלי מיומנויות מתאימות לאמצעי הלחימה החדשניים, בעלי יכולות מיצוי גבוהות של מידע וייתכן שאף בעלי יכולות לעדכון והפעלה מתקדמים של המערכות (מפקדת זרוע היבשה חטיבת כוח אדם, 2019); **הזדמנות**, משום שכישורים אלה, ככל שיהיו מתקדמים יותר, יוכלו לשמש לפרט בסיס להתפתחות עתידית רלוונטית ובסיס כזה, כאמור, יש לו את הפוטנציאל למשוך כוח אדם איכותי ביותר לשירות קרבי משמעותי.

משקלן היחסי של קבוצות הלוחמים בהתארגנות המחודשת של צבא היבשה ישפיע גם הוא על היכולת לעצב מחדש או לעדכן את "אתוס הלוחם" במהפכה הרביעית של הלחימה. בהנחה כי השירות הצבאי ימשיך להוות קרקע פורייה להצמחת יכולות של המשרתים אשר ישמשו אותם גם בעתיד האישי שלהם, אופיים של התפקידים בצבא היבשה עשוי לקבוע האם הוא ישמש גם בעתיד חממה להתפתחותם של צעירים ישראלים – מעמד אשר הלך ונחלש בו לאורך השנים.

נוסף על כך, התעצבותה של סביבה קרבית הנשענת על טכנולוגיה, עשויה להשפיע גם על גודלה הכללי של המערכת הלוחמת. בעידן הדיגיטלי צפויה האפקטיביות של הכוחות הקרביים להשתפר לאין שיעור ותופעה זו עשויה להקטין משמעותית את הצורך בלוחמים בשטח (גם במקרה שבו יידרשו חלק מהאמצעים להיות מובלים אל שדה הקרב ומפקדים עדיין יידרשו להימצא בו כדי לקבל החלטות). כך, משקלם המספרי של הלוחמים יהיה קטן יותר וייתר את העיסוק ב"אתוס לוחם" שיש לו משמעויות נרחבות בצבא ומחוצה לו. מספר לוחמים נמוך ייתכן ויאפשר התנדבות לתפקיד, ברירת כוח אדם והתמקצעות לאורך שנים, כפי שקיימים בצבאות

¹² מזכיר במידה מסוימת את תכונותיו של ה"גיימר".

¹³ בעל כישורים דומים לאלו של מתכנת.

¹⁴ כמובן שלא כל לוחמיו של צה"ל יהיו לוחמים טכנולוגיים בשדה הקרב. רבים וטובים ימשיכו לפעול בדומה לעבר, ככוח לוחם מכריע הנדרש להגיע פיזית אל היעד ולהכריע את האויב או להפעיל נשק מתקדם ממרחק. מידת ההלימה בין התפקיד הצבאי לעיסוק האזרחי והקריטיציטי שהראשון ייצר כלפי האחרון תלויים במידה רבה באופן שבו תתעצב אותה מהפכה ובאופיים של התפקידים שישרתו אותה.

מערביים אחרים וייתכן ויסיר מעל הפרק את הסוגייה כולה.¹⁵ אותם אלה שכן ישרתו כלוחמים יקבלו את מיקוד והמעמד הראוי להם. לסיכום, קבלת ההחלטות של המערכת הצבאית בשנים הקרובות באשר לאופיו של צבא היבשה, לקצב ולאופן שבו יאמץ את תוצרי המהפכה הרביעית, תשפיע מהותית על המבנה האנושי שלו. אימוץ צופה פני עתיד, בהיר ככל שייראה, של הטכנולוגיה יחייב כבר כעת הערכה לגבי היכולות הנדרשות מהלוחמים, מספרם, האמצעים שיפעילו ועוד. כל אלה יאפשרו לקבוע את כיווני ההתפתחות בכל אחד ממערכי כוח האדם הלוחם ולהיות חלק מהנושאים שישפיעו על עיצובו של "אתוס הלוחם" המעודכן. התשובה לכיווני ההתפתחות האפשריים הללו עודה לוטה בערפל בשל אותה חוסר ודאות לגבי אופיים של התפקודים הטכנולוגיים במהפכה הרביעית, בתווך האזרחי והצבאי.

תמונה 2: טקס סיום קורס קצינים (אתר צה"ל)

בצד כל אלה, ומעבר לשינויים התפקודיים האפשריים בפעולתם של הלוחמים עצמם דומה, כי חשיבותה של המהפכה הרביעית בעניינים צבאיים טמונה דווקא בפוטנציאל הקיים בה להשבת מעמדו של התמרון היבשתי כמרכיב מכריע בלחימה. השירות הקרבי מאז ומתמיד היה מאתגר, קשה ומסוכן, אך גם כזה שהתגמול בצידו, הערכי והחברתי, הוא גבוה והמשמעות בו ברורה. מעבר לכל מהפכה תפקודית ואנושית שיש לה השפעה הולכת וגוברת בעידן הנוכחי על המוטיבציה לשירות קרבי משמעותי, נראה כי דווקא הפיכת מלאכת התמרון היבשתי עצמה למשמעותית שוב

¹⁵ זאת במקביל לאפשרויות הבחירה הנוצרות כתוצאה מגידול מתמשך במספר המתגייסים.

בעיני מקבלי ההחלטות ובעיני המשרתים, באמצעות יישום היתרונות המבצעיים הגלומים במהפכה הרביעית, יש בה הפוטנציאל "להחזיר עטרה ליושנה". בכך, בכל מצב, תיווצר הזדמנות להפיח חיים חדשים ב"אתוס הלוחם" ומתוך כך גם להגדיל את המוטיבציה לשירות כלוחמים וכמפקדים קרביים - אבן היסוד האנושית שעליה מושתתים אופיו ורוחו של צה"ל.

כאן ועכשיו

מאמר זה נכתב מתוך מקום של התמודדות בראייה עתידית עם אתגר "אתוס הלוחם" הפוגש אותנו כאן ועכשיו. המסגרת התפיסתית שבה נעשה שימוש לניתוח מצביעה על תהליכים שהתחוללו משך שנים ארוכות ועל שינוי אפשרי שעלול לארוך גם הוא תקופה ארוכה, אם בכלל.

בשל כך אין לנו את הפריבילגיה לשקוט על השמרים שכן השירות הקרבי בצה"ל הוא זה המעצב, כאמור, את אופיו - דרך הנחלת ערכי המשימתיות, הלוחמנות והחתירה למגע ובאמצעות שדרת הפיקוד הנובעת מהמערך הלוחם. בצד הנבטה של רעיונות וכיווני פעולה, המתנה לפתרון מיוחל שיבוא דרך השתנות ארוכת שנים אינה אפשרית במציאות הנוכחית ויש לפעול כבר כעת לביסוסו של "אתוס הלוחם". המסגרת התפיסתית שהוצגה במאמר זה מאתרת שני מרכיבים מרכזיים - **המשמעות וההוגנות** - היכולים להוות משענת למגוון רחב של החלטות ופעולות שיש לקבל ולבצע, כאן ועכשיו.

רשימת מקורות

- אדמסקי, ד' (2012). **תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית**. צה"ל: מערכות.
- אורטל, ע' (2018). "מבולבלים?! גם אנחנו!". **בין הקטבים** 16-17. צה"ל: עמ' 43-15.
- אורטל, ע' (2016). "קץ להדחקה - עידן שישי בלוחמת היבשה". **בין הקטבים** 6. צה"ל: עמ' 144-115.
- זיתון, י' (2019). "לתמרון קטלני: צה"ל מקים יחידה משולבת". *Ynet* (18.4.19). מתוך: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5496192,00.html>.
- חיון, ב' (2018). "נחילי רחפנים ורובוטים שמפנים פצועים: איך תיראה מלחמה בעידן הבינה המלאכותית?". **הארץ** (3.10.18).
- לוטווק, א' (2001). "מלחמה פוסט הרואית". **מערכות** 374-375. עמ' 9-4.
- מקרגור, דגלס א' (2003). **השתנות תחת אש: מהפכה בצורת הלחימה של אמריקה**. מודן הוצאה לאור.